

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра соціології

**ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи
на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 663

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Котович Юлія Володимирівна

Науковий керівник:

кандидат соціологічних наук, доцент

Калашнікова Людмила Володимирівна

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Міський громадський транспорт, функціонуючи як соціальний інститут, повинен задовольняти потреби людей у відносно дешевій, зручній, екологічній соціально-просторовій мобільності. Міський транспорт є невід’ємним елементом існування й розвитку міського простору, стратегічно важливим соціальним ресурсом у забезпеченні якості життя міського населення. Особливого значення він набуває в умовах тотальної автомобілізації міського простору, будучи чи не єдиним чинником у вирішенні проблем реалізації транспортної мобільності у міському середовищі.

Вдосконалення об’єктів громадського транспорту та дорожньо-транспортної інфраструктури, доступність сучасного транспорту для всіх верств населення, з одного боку, призвели до бажаного збільшення мобільності та освоєння жителями міського та приміського простору, проте з іншого боку, поставило найбільші українські міста на грань соціальної катастрофи (пробки, забруднення екології, збільшення числа дорожньо-транспортних пригод, смертності на дорогах). Основним джерелом дисфункції міського громадського транспорту є скоріше за все, не технічна, організаційна чи економічна складова, а виходить саме із сфери суспільних відносин і є предметом соціологічного дослідження. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває необхідність соціологічного переосмислення ролі і місця громадського транспорту у житті конкретної територіальної громади, соціуму взагалі, особливостей його функціонування в умовах та реаліях сучасного українського міста.

Ступінь вивчення проблеми. Вивчення проблем функціонування транспортної системи міст здійснювалося як в межах соціології міста, так і інших суміжних галузей наукового знання. Зокрема, А. Сміт [44] розглядав у взаємозв’язку поняття урбанізації та індустріалізації; М. Вебер [9] вивчав структуру транспортної системи через призму територіального домінування й державного будівництва; В. Кристаллер одним з перших запропонував

теорію розташування, відстані і руху у міському просторі [61]; Ч. Харріс розвивав теорію типології міст, засновану на характері товарів, послуг і благ, які виробляє місто, ввівши до наукового обігу поняття «міста – транспортні вузли» [12]; Е. Ульман зосереджував увагу на важливості кількісних методів досліджень транспорту [12]; Р. Фогельсон вивчав феномен «даунтуана» (маленького міського центру, за розмірами не перевищує квадратну милю), що виник завдяки розвитку руху трамваїв і на перетинах трамвайних ліній [12, с. 54]; К. Вакуленко схарактеризував конфігурацію основних типів схем міських транспортних мереж [7, с. 18]; А. Лефевр пов'язував мобільність в місті із загальним уявленням про простір [26] та ін. Проте у сучасній вітчизняній соціологічній літературі залишаються невизначеними місце і роль саме міського громадського транспорту у діяльності міських суб'єктів господарювання щодо забезпечення комфортного життя містян.

Виходячи з актуальності обраної теми та ступеню її розробленості в науковій літературі **метою даної роботи** є визначення особливостей функціонування міського громадського транспорту в умовах розвитку сучасних українських міст.

Об'єктом дослідження є міський громадський транспорт.

Предметом дослідження є особливості функціонування міського громадського транспорту.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі **завдання**:

- визначити місце і роль громадського транспорту в забезпеченні стійкого розвитку міста;
- систематизувати вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення особливостей функціонування транспортної інфраструктури міста;
- з'ясувати чинники, що визначають надійність функціонування транспорту у міському просторі;
- здійснити опис наявних методологічних підходів щодо оцінки ефективності функціонування міського транспорту;

- проаналізувати статистичні показники діяльності громадського транспорту в Україні;
- охарактеризувати сутність стратегії розвитку міського пасажирського транспорту та їх реалізація;
- визначити особливості функціонування системи громадського транспорту м. Миколаєва;
- провести омнібусне опитування миколаївців щодо рівня задоволеності наявною інфраструктурою міського громадського транспорту та транспортними послугами, що нею надаються.

Для виконання поставлених завдань було використано методи узагальнення та систематизації першоджерел з проблеми дослідженнях. У межах міждисциплінарного підходу здійснено порівняльний аналіз наукових парадигм до вивчення проблем функціонування транспортної інфраструктури міста, зокрема пасажирського громадського транспорту. Для з'ясування спектру основних проблем, пов'язаних з наданням населенню транспортних послуг, було використано метод системного аналізу. З числа емпіричних методів було обрано метод аналізу вторинних даних та омнібусне опитування.

Теоретичну базу дослідження склали статті, навчальні посібники, підручники, монографії присвячені вивченню проблем громадського транспорту. Емпіричну базу дослідження склали анотовані звіти соціологічної групи «Рейтинг», укладені за результатами емпіричних соціологічних досліджень, а також дані омнібусного опитування.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації статистичних даних щодо транспортної інфраструктури міста, визначенні проблем функціонування пасажирського громадського транспорту за оцінним судженнями миколаївців та порівнянні їх результатами аналогічних досліджень.

Теоретична значущість роботи визначається здійсненою спробою систематизації наукових доробок щодо функціонування системи

громадського у сучасних українських містах.

Практична значущість роботи полягає у інтерпретації та візуалізації даних омнібусного опитування жителів м. Миколаєва щодо задоволеності рівнем надання транспортних послуг системою міського пасажирського громадського транспорту.

Апробація результатів дослідження не здійснювалась.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 62 найменування. Робота містить 24 таблиці, 7 рисунків. Загальний обсяг роботи складає 102 сторінки (з них 6 сторінок список використаних джерел, 18 – додатки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, розкрито наукову новизну і практичне значення дослідження.

У **першому розділі «Теоретичні засади вивчення особливостей функціонування міського громадського транспорту»** визначено особливості вивчення функціонування інфраструктури громадського транспорту у контексті соціології міста.

У *підрозділі 1.1 «Місце і роль громадського транспорту в забезпеченні стійкого розвитку міста»* охарактеризовано різновиди сучасного міського транспорту, покликані задовольнити потреби населення у переміщеннях як до місця роботи і назад, так і поїздок, не пов'язаних з професійною діяльністю. До основної ролі міського пасажирського транспорту віднесено можливість економії часу, витраченого на переміщення населення між різними районами міста. Окреслено взаємозв'язок рівня обслуговування пасажирів громадського транспорту і соціально-економічних цілей міста. Доведено, що використання транспорту дозволяє в значній мірі збільшити радіус контактів сучасного мешканця міста, однак з зростанням міст й міського пасажирського транспорту відбувається збільшення транспортної активності населення, що неминуче призводить до збільшення навантаження на систему міського пасажирського транспорту.

У *підрозділі 1.2 «Вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення особливостей функціонування транспортної інфраструктури міста»* систематизовано досвід наукових напрацювань щодо вивчення проблем функціонування системи транспортного забезпечення міських жителів, представлених у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, визначено також переваги та недоліки створення інтермодальної транспортної системи у сфері перевезень міським пасажирським транспортом в Україні.

У *підрозділі 1.3 «Чинники, що визначають надійність функціонування*

транспорт у міському просторі» окреслено коло об'єктивних (зростання рівня автомобілізації населення; збільшення інтенсивності використання індивідуально транспорту; диспропорція між рівнем автомобілізації і темпами дорожнього будівництва; містобудівні та планувальні проблеми розвитку міської території тощо) та суб'єктивні (недосконалість системи організації та управління розбудови дорожньотранспортного комплексу; недосконала законодавча база на місцевому та регіональному рівнях; недостатнє фінансування розвитку дорожніх мереж та транспортної інфраструктури тощо) проблем функціонування транспортної системи великого міста.

У другому розділі **«Аналіз ефективності функціонування міського громадського транспорту»** розкрито сутність методологічних підходів до оцінки ефективності функціонування міського транспорту, здійснено порівняльний аналіз статистичних показників діяльності громадського транспорту в регіонах України.

У підрозділі 2.1 *«Методологія оцінки ефективності функціонування міського транспорту»* проаналізовано існуючі методики оцінки ефективності функціонування міського громадського пасажирського транспорту, більшість з яких спрямована на оцінку ефективності відносно внутрішніх параметрів міського громадського пасажирського транспорту (пасажирів, маршрутна мережа, транспортні підприємства та ін.) і не враховують ті зміни, які можуть відбуватися у зовнішньому відносно міського громадського пасажирського транспорту середовищі (транспортна мережа міста, міські функціональні середовища, екологічні та соціальні структури міста та ін.).

У підрозділі 2.2 *«Статистичні показники діяльності громадського транспорту в Україні»* систематизовано дані Державного комітету статистики щодо кількості перевезень пасажирів різними видами громадського транспорту, експлуатаційної довжини шляхів сполучення загального використання у розрізі часу та областей України. Проаналізовано

дані емпіричних досліджень, проведених соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Міжнародного республіканського інституту протягом 2015-2018 рр. щодо якості життя в різних містах України, зокрема задоволеності містян роботою міського громадського транспорту.

У підрозділі 2.3 «Стратегії розвитку міського пасажирського транспорту та їх реалізація» визначено перспективи розвитку пасажирського транспорту як утворюючої ланки, яка визначає рівень і якість життя населення та розвиток продуктивних сил у місті.

У третьому розділі «Емпіричний аналіз проблем функціонування міського транспорту» представлено аналіз даних емпіричних соціологічних досліджень, зібраних з використанням методи омнібусного опитування та традиційного аналізу документів (карт руху різних виді міського громадського транспорту м. Миколаєва).

У підрозділі 3.1 «Загальна характеристика системи громадського транспорту міста» визначено, що система громадського транспорту міста проектується з урахуванням комплексного вирішення містобудівних і транспортних проблем й задоволення вимог щодо витрат часу на переміщення від місць проживання до місць роботи; пропускну здатності мережі вулиць, доріг і транспортних перехресть, кількості місць зберігання автомобілів; мережі вулиць і доріг; споруд і підприємств для зберігання та обслуговування транспортних засобів; безпеки перевезень пасажирів.

У підрозділі 3.2 «Аналіз даних омнібусного опитування населення м. Миколаєва» проаналізовано оцінні судження городян щодо проблем функціонування міського громадського транспорту у м. Миколаїв.

Задля досягнення мети магістерської роботи було виконано низку завдань, що дозволили зробити наступні узагальнення:

1. Міський громадський транспорт входить до числа пріоритетних інфраструктурних галузей і його стабільне функціонування є необхідною умовою розвитку соціально-економічної сфери сучасного міста. Одним з критеріїв ефективності функціонування міського простору є вдосконалення

систем громадського транспорту з врахуванням вимог сьогодення. Стратегія розвитку міського пасажирського транспорту повинна бути спрямована на досягнення високої економічної, соціальної ефективності роботи вітчизняних транспортних підприємств та забезпечення екологічної безпеки міст.

2. На основі аналізу ефективності функціонування системи міських пасажирських перевезень та вітчизняних наукових праць на дану тематику було виділено наступні проблемні питання:

- прогресує фізичне і моральне старіння парку рухомого складу, що призводить до збільшення поточних витрат на їх експлуатацію;
- відбувається скорочення чисельності рухомого складу великої місткості і зростання кількості автобусів малої місткості пасажирів (фактично монополія маршрутних такси, що зосереджені у руках приватних підприємців);
- знижується якість транспортного обслуговування населення при зростанні їх рухливості;
- ростуть транспортні витрати населення, які оплачують проїзд;
- підвищуються бюджетні витрати на забезпечення роботи міського автомобільного пасажирського транспорту.

3. До основних проблем розвитку системи міського транспорту можна також віднести: конфлікт інтересів учасників транспортного процесу; неефективне управління системою; нецільове та неефективне використання державних і муніципальних субсидій і субвенцій; недостатньо розвинена транспортна інфраструктура; недостатньо розроблена нормативно-правова база; недостатньо чітка визначеність пріоритетів розвитку.

Реалізація системного підходу у вирішенні транспортних проблем міста передбачає, у першу чергу, моніторинг показників ефективності діяльності міського громадського транспорту, зокрема окреслення об'єктивних і суб'єктивних проблем функціонування транспортної системи міста, визначення кількісних та якісних показників діяльності громадського транспорту у місті, а саме показники, що характеризують загальні результати

функціонування системи, рівень забезпечення транспортом і якість транспортного обслуговування населення, ефективність підприємств-перевізників, а також специфіку функціонування окремих маршрутів.

4. Основним недоліком наявних методів оцінки ефективності функціонування міського громадського пасажирського транспорту є їх системна обмеженість відносно об'єктів оцінки. Більшість запропонованих методик спрямовані на оцінку ефективності відносно внутрішніх параметрів міського громадського пасажирського транспорту і не враховують зміни у транспортній мережі міста, його екологічній та соціальній структурі міста.

Серед провідних показників оцінки якості надання транспортних послуг та ефективності функціонування транспортної інфраструктури міста є наступні: якість перевезень пасажирів по маршрутах мережі (доступність, інформативність, своєчасність, надійність, безпечність, комфортність); співвідношення собівартості перевезень з урахуванням рівня задоволення потреб; рівень зручності руху транспортних засобів; вплив транспорту на міське середовище.

5. У м. Миколаєві довжина трамвайних ліній складає 72,83 км. В період 1897-1925 рр. миколаївський трамвай працював на конній тязі, у 1915 р. почав функціонувати трамвай з електродвигунами. Сьогодні у місті функціонує 6 трамвайних маршрутів. Трамвай є рейковим транспортним засобом, середня швидкість сполучень 15-17 км/год. до переваг цього виду транспорту відносять функціональність (перевізні здатність значно більша, ніж у тролейбусів й автобусів), екологічність (не забруднюють повітря продуктами згорання), безпечність (кількість дорожньо-транспортних пригод значно менша, ніж у інших видів транспортних засобів); надійність – термін служби може становити 30-40 років. Трамваї добре вписуються у міське середовище зі сформованим історичним виглядом. До недоліків використання цього виду громадського транспорту можна віднести високий рівень витрат на обслуговування колій, рухомого складу, шум, акустичний дискомфорт для жителів прилеглих до маршрутів будівель.

6. Тролейбус – безрейковий механічний транспортний засіб, що поєднує у собі переваги автобусу й трамваю. Миколаївський троллейбус курсує з жовтня 1967 р., перший троллейбусний маршрут з'єднував старий залізничний вокзал і кільце біля старого міського цвинтаря. Довжина троллейбусних ліній складає 59 км, на балансі підприємства КП «Миколаївелектротранс» знаходиться 25 троллейбусів, що їздять містом. У серпня 2017 року миколаївською міською радою підписано угоду з Європейським банком реконструкції та розвитку щодо кредитування проекту «Модернізація громадського троллейбусного транспорту м. Миколаїв». Проект передбачає придбання 50 нових троллейбусів, модернізацію інфраструктури і депо, а також розширення троллейбусної мережі на 29 км.

Перевагами троллейбусу є гнучкість (легко маневрує в транспортному потоці), екологічність (відсутність викидів, шумність зведена до мінімуму), надійність – термін придатності рухового складу становить в середньому 15-20 років, невисока капіталомісткість (не потребує особливих вимог до доріг, використовує спільні з автобусами зупинки, розташовані на тротуарах). Серед недоліків – функціональність троллейбусів (вимагають будівництва тягових підстанцій, контактної мережі, додаткових засобів забезпечення електробезпеки).

7. Маршрутні таксі (автобуси, мікроавтобуси) як і в багатьох містах сучасної України, є основним видом громадського транспорту. «Бум» появи маршрутних таксі припав на середину 2000-х рр. На сьогодні в функціонує 99 міських маршрутів. Починаючи з 2017 р. ТОВ СП «Нібулон» відкрив водне пасажирське сполучення у м. Миколаєві, з такими маршрутами: Миколаїв-Очаків-Кінбурнська коса; Миколаїв-Нова Одеса-Ковалівка-Вознесенськ.

8. Ефективність діяльності міського громадського транспорту визначається його функціональністю. За даними Головного управління статистики в Миколаївській області переважна більшість перевезень пасажирів здійснюються маршрутними таксі, автобусами. Друге місце у

рейтингу перевезень посідають тролейбуси, третє – трамваї. Вибір на користь того чи іншого виду транспорту залежить від доступності, цінової політики та швидкості й зручності здійснення перевезень.

Аналіз статистичних даних щодо діяльності транспортної інфраструктури та результатів соціологічних опитувань населення щодо рівня задоволеності якістю надання транспортних послуг за останні роки показав, що в функціонуванні традиційного комунального транспорту існує ряд проблем: нераціональний розподіл видів транспорту; незадовільний стан дорожнього покриття; відсутність єдиного координаційного центру; відсутність деталізованої схеми руху транспорту на маршруті з зазначенням розкладу руху; надмірне завантаження в години пік та нерегулярність у вечірні години; зношеність тролейбусного парку; низька культура обслуговування пасажирів; високий рівень викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Тому для покращення привабливості міського пасажирського транспорту необхідно:

- по-перше, оновити тролейбусний та трамвайний парк, що задовольнить потреби споживачів у комфорті та швидкості;

- по-друге, оптимізувати схему руху, забезпечивши таким чином потребу в зручності та інтенсивності курсування;

- по-третє, треба створити єдиний координаційний цент руху, визначити розклад руху транспорту, забезпечивши задовільний режим руху у вечірні години та доступ до нього споживачів.

АНОТАЦІЯ

Котович Ю.В. Функціонування міського громадського транспорту: соціологічний аналіз проблеми. – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

Сьогодні особливої актуальності набуває проблема низького рівня якості транспортного обслуговування населення у містах, що виявляється у зростанні витрат часу на переміщення, недотриманні розкладу та інтервалу руху на маршрутах, зниженні рівня культури водіння та обслуговування пасажирів, безпеки та комфортності перевезень, екологічності послуг, неповному облаштуванні зупинок транспорту тощо.

Об'єктом дослідження є міський громадський транспорт. Предметом дослідження є особливості функціонування міського громадського транспорту.

У процесі дослідження було з'ясовано, що функціонування громадського транспорту сучасного міста повинно бути, в першу чергу, соціально ефективним, що виявляється у забезпеченні населення високоякісними транспортними послугами. Ефективність функціонування міської пасажирської транспортної системи повинна оцінюватись не лише через кількісні показники, а й за допомогою показників якості послуг. Для якісної оцінки транспортного обслуговування статистичні показники (кількість перевезених пасажирів, довжина мережі, кількість одиниць рухомого складу), а також результати соціологічних опитувань городян щодо рівня задоволеності роботою транспортної інфраструктури міста.

Ключові слова: місто, городяни, транспортна інфраструктура, міський громадський пасажирський транспорт.

SUMMARY

Kotovich Y. The functioning of urban public transport: a sociological

analysis of the problem. – Manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree «Master». Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2019.

Today the special actuality is acquired the problem of low quality level of public transport services in cities, which is manifested in increased costs in time to move, failure to comply with the schedule and frequency of traffic on routes, reducing the level of culture of driving and of passenger service, safety and comfort of transportation, environmental services, incomplete construction of bus stops.

The object of study is urban public transport. This study is focused on peculiarities of functioning of urban public transport.

During the study it was found that the operation of public transport modern city should be, first and foremost, socially efficient, which is manifested in the provision of high quality transport services. Efficiency of functioning of city passenger transport system should be evaluated not only through quantitative indicators, but using indicators of service quality. For quality assessment of transport service statistics (number of passengers, length of network, number of units of rolling stock), as well as the results of surveys of citizens regarding the level of job satisfaction of the transport infrastructure of the city.

Keywords: city, citizens, transport infrastructure, urban public passenger transport.